УДК 811.111’25

УРАХУВАННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ХУДОЖНІХ ТА НАУКОВИХ ТЕКСТІВ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ

Правда Н.А., викладач

Запорізький національний технічний університет, вул. Гоголя, 64, м. Запоріжжя, Україна

pra_nata@i.ua

У статті робиться спроба проаналізувати погляди мовознавців щодо стилістичної класифікації текстів. Розглядаються основні проблеми, що виникають при перекладі художніх та наукових текстів. Особлива увага приділяється відмінностям і спільним рисам художніх та наукових текстів. У висновках зроблено спробу узагальнити названі проблеми та вказати чинники, які треба враховувати при перекладі.

Ключові слова: стилістична класифікація, стилістичні проблеми, художні тексти, наукові тексти, оригінал, переклад, репрезентативність, функціональний стиль.

УЧЕТ СТИЛИСТИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ И НАУЧНЫХ ТЕКСТОВ ПРИ ПЕРЕВОДЕ

Правда Н.А.

Запорожский национальный технический университет, ул. Гоголя, 64, г. Запорожье, Украина

pra_nata@i.ua

В статье осуществляется попытка проанализировать взгляды лингвистов на стилистическую классификацию текстов. Рассматриваются основные проблемы, возникающие при переводе художественных и научных текстов. Особое внимание уделяется отличиям и общим характеристикам художественных и научных текстов. В выводах делается попытка обобщить названные проблемы и указать особенности, которые нужно учитывать при переводе.

Ключевые слова: стилистическая классификация, стилистические проблемы, художественные тексты, научные тексты, оригинал, перевод, репрезентативность, функциональный стиль.

CONSIDERING STYLISTIC FEATURES OF FICTION AND SCIENTIFIC TEXTS IN THE PROCESS OF TRANSLATION

Pravda N.A.

Zaporizhzhya National Technical University, Hohol str., 64, Zaporizhzhya, Ukraine

pra_nata@i.ua

An attempt is made to analyze linguists’ approach to stylistic classification of texts. Different criteria to classifying texts along years were used. The most recognized and useful is the system of functional styles classification developed by the academician V.V. Vinogradov, though he states this classification is mostly of theoretical character. Special attention is drawn to differences and common characteristics of fiction and scientific texts. Scientific texts contain scientific information to be brought to the society. Special requirements are presented to scientific style which is to keep to scientific language standards. The purpose of fiction is to describe reality using various stylistic device to make emotional influence on a reader. In fiction linguistic means of all levels can combine referring to their expressive, stylistic and nominative logical characteristics. Grammatical, lexical, morphological, compositional characteristics and major problems concerning fiction and scientific text translation are considered. Different jenre and stylistic standards can exist in the original language and in the language of translation. .In conclusion an attempt is made to generalize the above mentioned problems and indicate the factors to be taken into consideration in the process of translation.

Key words: stylistic classification, stylistic problems, fiction texts, scientific texts, original, translation, representativity, functional style.

Перед художнім перекладом стоять ті самі завдання, що й перед іншими видами перекладу: він покликаний відтворити все, що сказано мовою оригіналу, засобами мови перекладу. Переклад взагалі, а художньої літератури зокрема, є надзвичайно складним процесом, який вимагає від перекладача певних зусиль і хисту, здатності правильно

визначити тип або різновид тексту та обрати адекватні засоби перекладу. Особливості й специфіка проблем, пов'язаних із перекладом, пояснюються істотними відмінностями художнього тексту від інших типів текстів. Усе це зумовлює актуальність обраної для дослідження теми.

Мета цієї статті – проаналізувати та зіставити критерії класифікації текстів, що належать до різних функціональних стилів.

Завдання – розглянути основні проблеми художнього та наукового перекладу на основі класифікацій, що існують в мовознавчій літературі.

Об'єктом дослідження є стилістичні особливості художніх та наукових текстів.

Предметом дослідження є спільні та відмінні риси текстів, що належать до різних функціональних стилів.

Питання жанрової класифікації науково-технічної літератури розглядали такі відомі мовознавці, як Л.С. Бархударов, Ю.В. Ванніков, С.В. Тюленєв, М.П. Брандес, А.В. Федоров та інші. Незважаючи на існування великої кількості досліджень з проблем стилю, неодноразові спроби дати визначення поняття «художній текст» мають наслідком те, що специфіка тексту погано піддається формалізації. Більшість учених розглядає жанрову приналежність тексту як основний чинник, що впливає на його стильові характеристики. У різні роки філологи класифікували тексти, виходячи з різних критеріїв. Наприклад, А.В. Федоров поділяє тексти за стилістичними ознаками на: а) газетно-інформаційні, документальні, наукові; б) суспільно-політичні; в) літературні [1, с. 274]. Однак виокремлення суспільно-політичних текстів вказує швидше на їх тематичний характер, ніж стилістичний. До того ж, така класифікація передбачає знання специфіки літературного (художнього) тексту. До художнього тексту можна зарахувати все, що не входить до перших двох категорій. Таке визначення вважалося б справедливим, якби було змістовним.

К. Райс, класифікуючи тексти, виходить з того, який аспект є найбільш значущим (тексти, орієнтовані на: а) зміст; б) форму; в) звернення) [2, с. 202–205], що є дещо нелогічним, оскільки звернення – це функція тексту, яка реалізується за допомогою змісту або форми. Проте така класифікація зручна для перекладача, оскільки визначивши тип тексту, він знає, чим у разі необхідності можна пожертвувати. Наприклад, перекладаючи інструкцію з експлуатації якого-небудь приладу, можна не звертати увагу на ритмічну організацію тексту (якщо така наявна), що ніяк не впливає на сприйняття інформації. Навпаки, перекладаючи твори поетів-формалістів, футуристів, символістів, доводиться відтворювати форму, нехтуючи змістом.

В.Н. Комиссаров класифікував не самі тексти, а переклади, виходячи з жанрово-стилістичних особливостей оригіналу, і виділяв два їх функціональних різновиди: художній (літературний) та інформативний (спеціальний) переклад: «Твори художньої літератури протиставляються всім іншим мовленнєвим творам, оскільки для всіх них домінантою є одна з комунікативних функцій, а саме художньо-естетична або поетична». І далі: «Така естетична спрямованість відрізняє художнє мовлення від інших актів мовленнєвої комунікації, інформативний зміст яких є первинним, самостійним» [3, с.95].

В.В. Сдобников вважає, що протиставлення творів художньої літератури іншим жанрам з точки зору інформативності також не є цілком коректним, оскільки величезну частину знань про навколишній світ людина отримує саме з художньої літератури, де дійсність (інформація) представлена у вигляді художнього образу. Але створення образу є *засобом* передачі інформації за допомогою естетичного та емоційного пливу, тоді як наукові, документальні та інші нехудожні тексти спираються на систему логічного мислення. Лінгвіст пропонує поділяти тексти на художні та логічні. Логічні тексти ґрунтуються на

логічному відображенні світу і спрямовані на комплексну передачу різних видів інформації – інтелектуальної, емоційної, естетичної, – а також мають функцію емоційного впливу на читача [4, с. 348–349].

Найбільш поширеною й зручною для перекладу є система функціональних стилів, розроблена академіком В.В. Виноградовим. Він виокремлював такі стилі: офіційно-діловий, публіцистичний, науковий, інформаційний, художній, розмовно-побутовий [5, с. 240]. При цьому головною є ідея про те, що всі мовні твори покликані виконувати певні функції, головними з яких є передача інформації і формування художнього впливу на читача або слухача.

Із цією класифікацією погоджується мовознавець С.В. Тюленєв, розташовуючи можливі типи текстів на умовному відрізку залежно від того, чи є інформація, що міститься в них, когнітивною або емоційно орієнтованою та наскільки об'єктивним є її подання: науково-технічні тексти – офіційно-ділові – публіцистичні – розмовно-побутові – художні. Однак він зазначає, що така класифікація має здебільшого теоретичний характер. На практиці межі між стилями й типами текстів менш чіткі. У науковому тексті може бути певна частка емоційної участі автора, а в художньому можуть бути риси інших функціональних стилів, що потрібно враховувати при перекладі [6, с. 218–219].

Наприклад, у романі сучасного американського письменника М. Крайтона «Конго» (M. Crihton. Congo) міститься екскурс в історію одного з досягнень науково-технічної революції – мікроелектроніки:

"Certainly microelectronics did not look like a moribund technology. In1979, microelectronics was a major industry throughout the industrialized world, accounting for eighty billion dollars annually in the US alone; six of the top twenty corporations in the Fortune 500 were deeply involved in microelectronics. These companies had a history of extraordinary competition and advance, over a period of less than thirty years. In 1958, a manufacturer could fit 10 electronic components onto a single silicon chip. By 1970, it was possible to fit 100 units onto a chip of the same size – a tenfold increase in slightly more than a decade" [7, pp. 13 –134].

У романах Крайтона багато таких прикладів з історії найважливіших науково-технічних досягнень. Отже, художній твір набуває рис науково-популярного. Однак це, насамперед, художній текст, але написаний як науково-популярний, тому при перекладі потрібно орієнтуватися на цей стиль викладу. Наводимо переклад уривка російською мовою, зроблений А.К. Андреєвим:

«Но пока микроэлектроника не собиралась сдавать позиции. В 1978 году она стала важнейшей отраслью промышленности во всех развитых странах. Только в США годовой оборот этой отрасли превышал восемьдесят миллиардов долларов. Шесть из двадцати крупнейших корпораций были связаны с микроэлектроникой. Меньше чем за тридцать лет эти корпорации пережили удивительную истории, полную поразительных успехов и конкуренции неслыханной остроты. В 1958 году на одной кремниевой микросхеме удавалось разместить десять бескорпусных электронных компонентов. К 1970 году на микросхеме такого же размера монтировали уже сто компонентов. Следовательно, за десятилетие с небольшим произошло десятикратное повышение емкости полупроводниковых устройств» [8, с.165–166]. Отже, художній твір набуває рис науково-популярного і при перекладі потрібно орієнтуватися на цей стиль викладу.

Говорячи про класифікацію текстів, важливо відмітити, що усередині кожного з типів є своя ієрархія текстів. Так, до наукових текстів відноситься і академічна стаття, і стаття в енциклопедії, і науково-популярний нарис, і шкільний або підручник для ВНЗ. Зрозуміло, що все це різні типи подання матеріалу. Та ж різноманітність існує й серед текстів інших функціональних стилів. Усі вони характеризуються різними способами оформлення плану

вираження й організації плану змісту, що необхідно враховувати при перекладі, домагаючись його репрезентативності.

Художній текст, при широкому різноманітті способів викладу, має лише одну тему – життя та внутрішній світ людини, науковий текст при широкому різноманітті тем має об'єктивний спосіб викладення матеріалу, тому однією з найважливіших вимог, що висуваються до автора наукового тексту, є його максимальна відмежованість і неупередженість при викладі наукових фактів, описі експериментів, роздумах, викладі процесу досягнення результатів, формулюванні висновків. Для цього використовуються переважно пасивні або неозначено-особові та безособові конструкції: *one can predict that…, it is likely that.., an attempt was made…* Автор також переважно оперує займенником we замість I: *If we speak about.., We will throw light on…, We cannot help asking the question…* навіть коли автор один, а не декілька. Наприклад, у лекціях одним із способів встановлення контакту з аудиторією є часте використання займенника «ми». Займенник «ми» в науковому стилі зазвичай об'єднує автора й адресата, проте в лекціях ця персоніфікована манера викладу виконує додаткові функції. Вона найбільш характерна для навчальної лекції, оскільки при викладі навчального матеріалу лектор наближає до себе аудиторію, щоб їй легше було стежити за ходом міркувань. Це так зване «ми» – залучення до акту комунікації. Воно відрізняється від іншого «ми» – неозначено-особового, яке характерне для всіх типів лекцій [9, с. 28]. У Нобелівських лекціях також трапляються «нотки» бесіди із слухачами, але не так часто, як у навчальних лекціях: "You will perhaps think that…; Imagine to my excitement when… Якщо в навчальних лекціях ці прийоми активізують процес навчання, то використання їх у Нобелівських лекціях пояснюється тим, що лектор говорить про власну наукову роботу, а це неминуче інтимізує форму контакту з аудиторією. Питання використовуються, в основному, для підтримки уваги: *What properties does a surface have that a physicist can measure?* Навпаки, в художньому тексті авторська позиція виявляється повною мірою, хоча письменник може викладати події не від себе особисто.

Повертаючись до такої особливості художніх текстів, як емоційний вплив на читача, варто зазначити, що ця функція орієнтована на формування ставлення читача до певних явищ, подій, фактів. Зрозуміло, що для створення такого впливу автори застосовують різноманітні способи передачі інформації, вживаючи мовні засоби всіх рівнів. Це й ритмічна організація тексту, і лексична семантика, і фоносемантика, і граматичні засоби, а також надзвичайно активне використання тропів та фразеологізмів. У наукових текстах автори, дотримуючись вимог стилю, можуть відступати від академічності, вживати притаманні їхній індивідуальності мовні звороти, слова та вирази, що, однак, не виходить за межі нейтральної, книжної мови. Однак відхід від академічності викладу є неоднаковим у різних культурах. Наприклад, в українській, російській, німецькій мовах автори наукових текстів менш вільні у виборі стилістичних засобів, ніж, скажімо, в англійській, для якої такий відхід є більш характерним, що має враховувати перекладач.

Ще однією особливістю художніх текстів, на відміну від наукових статей чи технічних описів, є високий ступінь їх часової та національної обумовленості, оскільки художній текст майже завжди є відображенням особливостей того народу, представником якого є автор і мовою якого він пише, і часу, в якому він живе. Крім того, автор може свідомо вводити в текст національно-культурні реалії, що асоціюються з певним часом. Це можуть бути архаїзми, діалектні слова, мовні звороти, характерні для описуваного часу, специфічна побудова речень та ін. Науковий стиль вимагає більшого часового узагальнення, що досягається вживанням іменних, а не дієслівних конструкцій, і дає можливість усунути необхідність указувати час дії [10, с. 39].

На відміну від художніх текстів, де автор має широкі можливості для використання всієї палітри лексичного складу сови, у науково-технічних текстах використовується

здебільшого наукова термінологія, склад якої постійно поповнюється, зокрема, багатокомпонентними термінами *(browser, software, nozzle, water sewage, radio wave propagation),* книжні слова *(perform, comprise, analogous, approximate, calculation, initial, maximum, phenomenon-phenomena, respectively, simultaneous).* Слова загальнонародної мови вживаються зазвичай у їхньому первинному словниковому значенні, часто мають розвинену систему взаємозамінюваних синонімів. Так, про важливість певного явища чи факту можна сказати такими словами або словосполученнями: *is important, is of importance, plays a grate role.* Широко використовуються скорочення *(ATM – automated teller machine, VAT – value added tax),* власні імена, а вживання вигуків, експресивної фразеології, розмовної лексики і художніх прийомів, таких, як метафора, гіпербола, порівняння тощо, обмежене. Також слід зазначити, що в науково-технічних текстах широко використовуються графіки, таблиці, схеми, цитати, посилання і виноски. Саме мовні засоби, пов'язані з використанням бібліографічних посилань, є диференційною ознакою тільки наукового стилю.

Щодо словотворення, то в жодному стилі літературної мови немає таких сприятливих умов для виникнення неологізмів, як у науковому тексті. Нові поняття, які з'являються в результаті досліджень, вимагають нових слів для їх позначення. Неологізми, що виникають у стилі наукової прози, характеризуються значною стійкістю [11, с. 425] Для забезпечення репрезентативності тексту перекладу перекладач має відтворити неологізми за тією ж моделлю, що й в оригіналі, або вжити пояснення, а іноді навіть звернутися до спеціалістів з певної галузі.

На завершення слід вказати на деякі відмінності композиційних рис художніх та науково-технічних текстів. Композиція – це спосіб організації тексту. При цьому можна говорити про зовнішню композицію художнього твору (поділ на розділи, частини, акти, строфи), а можна – про структуру художнього змісту, або внутрішню композицію, які перебувають у постійній взаємодії. Якщо логічна та хронологічна послідовність частин задається автором і не залежить від перекладача, то збереження внутрішніх зв'язків між частинами потребує глибокого аналізу та пошуку адекватних засобів мови перекладу. Типові прийоми композиційної організації вислову в науковій літературі формуються у зв'язку з вираженням аргументованої наукової думки, суворим мотивуванням узгодження її ланок і є результатом того важливого значення, яке надається в наукових текстах поясненню і міркуванню [12, с. 21].

За результатами дослідження, проведеного в рамках цієї статті, можна зробити такі висновки. Незважаючи на існування різних точок зору на критерії класифікації текстів, найбільш поширеною і зручною для перекладу є система функціональних стилів, розроблена академіком В.В. Виноградовим. Специфіка стилю впливає на його відмінні риси, які залежать від соціального призначення тексту і комбінації мовних функцій, які переважають в акті комунікації. Функцією перекладача є відтворення тексту оригіналу з найбільш повним урахуванням специфічних відмінностей певного стилю. Зважаючи на складність та неоднозначність згаданих проблем, перспективи досліджень полягають у поглибленні аналізу спільних та відмінних рис художніх та наукових текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Федоров А.В. Основы общей теории перевода / А.В. Федоров. – М.–СПб, 2002. – 416 с.
2. Райс К. Классификация текстов и методы перевода / К. Райс // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М. : Международные отношения, 1978 – С. 202–228

3. Комиссаров В.Н. Теория перевода / В.Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа,1990. – 254 с.
4. Сдобников В.В. Теория перевода / В.В. Сдобников, О.В. Петрова. – М. : АСТ : Восток – Запад, 2006. – 448 с.
5. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В.В. Виноградов. – М., 1963. – 256 с.
6. Тюленев С.В. Теория перевода / С.В. Тюленев. – М., 2004. – 336 с.
7. Cryhton M. Congo / M. Cryhyon. – N–Y : Knopf, 1980. – 378 p.
8. Крайтон М. Конго : Научно-фантастический роман / М. Крайтон ; пер. А.К. Андреева. – М. : Мир, 1994. – 480 с.
9. Заневский Я.Л. Лингводидактические основы обучения русскому языку как иностранному научных работников. Принципы, языковое содержание обучения, этапы и виды речевой деятельности : автореф. дис. на соиск. научн. степ. докт. филол. наук: спец.13.00.02 «Филологические науки» / Я.Л. Заневский. – М., 1984. – 43 с.
10. Троянская Е.С. «Безличность» изложения – важный лингвистический признак стиля научной речи / Троянская Е.С. // Лингвометодологические основы преподавания иностранных языков. Вестн. АН СССС, сер. лит. и яз. – Т. 38. – 1979. – № 4. – 1979. – С. 34–41
11. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка / И.Р. Гальперин. – М. : Изд. лит на иностранных языках, 1958. – 458 с.
12. Кожина М.Н. О речевой системности научного стиля сравнительно с некоторыми другими / М.Н. Кожина. – Пермь, 1972. – 256 с.

REFERENCES

1. Fedorov, A.V. (2002) “The Fundamentals of Translation Theory”, *Osnovy obshchei teorii perevoda*. – M.–SPb. – 416 p.
2. Reiss, K. (1978) “Text classification and methods of translation”, *Klassifikatsia tekstov i metody perevoda* // Problems of Translation Theory in Foreign Linguistics. – Moscow – pp. 202–228
3. Comissarov, V.N. (1990) “The theory of Translation”, *Teoriia perevoda*. – Moscow : Vyshshaia Shkola. – 254 p.
4. Sdobnikov, V.V. (2006) “The theory of Translation”, *Teoriia perevoda* / V.V. Sdobnikov, O.V. Petrova. – M. : AST : Vostok–Zapad. – 448 p.
5. Vinogradov, V.V. (1963) “Stylistics. The Theory of Poetry. Poethics”, *Stilistika. Teoriia poeticheskoi riechi. Poetika*. – Moscow, 1963. – 256 p.
6. Tulenev, S.V. (2004) “The theory of Translation”, *Teoriia perevoda*. – Moscow. – 336 p.
7. Cryhton, M. (1980) “Congo”. – N–Y : Knopf. – 378 p.
8. Kraiton, M. (1994) “Congo : scientific and fantasy novel” / Translation by A.K. Andreev. – Moscow : Mir. – 480 c.
9. Zanevskii, J.L. (1984) “The Fundamentals of Lingvodidactics of Teaching Russian as a Foreign Language to scientific Staff. Principles, Linguistic Content, Phases and Speech Activity Aspects”, *Lingvodidakticheskie osnovy obucheniia russkomu yazyku kak inostrannomu nauchnykh rabotnikov. Printsypy, yazykovoie soderzhaniie obucheniia, etapy i vidy rechevoi dieatelnosti* : Abstract of Doctoral Dissertation : speciality 13.00.02 “Philology”. – Moscow. – 43 p.
10. Troianskaia, Ye. S. (1979) “Impersonal” Exposition as an important linguistic indication of scientific style”, *Bezlichnost izlozheniia – vazhnyi lingvisticheskii priznak stilia nauchnoi rechi* // The Fundamentals of Lingvomethodology of Teaching Foreign Languages. Bulletin of the USSR Academy of Sciences, Philology Series. – Vol. 38. – N 4. – pp. 34–41.